

DOI: <https://doi.org/10.18524/2519-2523.2023.18.292462>

УДК 94(477.7):272"19/20"

DEVELOPMENT OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCH IN ODESA REGION (LATE XX – BEGINNING OF XXI CENTURY)

Nataliia Dianova

DSc (History), Professor
K. D. Ushynsky South Ukrainian
National Pedagogical University
26, Staroportofrankivska Str.,
Odesa, 65026, Ukraine
ORCID:
<https://orcid.org/0000-0003-0406-6907>
E-mail: ndianova777@ukr.net

Citation: Dianova, N. (2023).
Development of the Roman Catholic
Church in Odesa region (late XX –
beginning of XXI century).
*Chornomors'ka mynuvshyna: notes
of the Department of the history of
Cossacks in the South of Ukraine* /
V. A. Smolij, ed. Odesa, vol. 18, pp. 86 –
93.

Submitted: 30.09.2023

Annotation

The purpose of the study is to highlight certain aspects of the development of the Roman Catholic Church (RCC) in Odesa region in the context of its problems and achievements at the end of the 20th – beginning of the 21st century. The scientific novelty of the work lies in the fact that, for the first time, a comprehensive study of the peculiarities of the development of the RCC in Odesa region against the background of historical events of the late 20th – early 21st centuries is proposed.

On the basis of archival documents, the main stages of the activity of the RCC in Odesa region in the specified period are considered. It was found that the first stage on the way of the revival of the Church fell on the 1990s. Its characteristic features were the return of buildings previously confiscated by the Soviet authorities to Catholic communities, their reconstruction and restoration. During this period, it was possible to create a network of religious communities adapted to the conditions of activity in the plane of a multi-confessional environment. It is indicated that this process was under the control of the Department for Religious Affairs, which operated under the Odesa Regional State Administration during 1996-2005.

It has been proven that the second stage of development of the RCC began at the beginning of the 21st century, which was due to the arrival of Pope John Paul II in Ukraine. The main achievements of this period are analyzed: the foundation of the new Odesa-Simferopol diocese headed by Bishop Bronislav Bernatsky, the increase in the number of believers, the activation of educational and charity work, activities aimed at improving inter-religious relations in the region. The intellectual and religious ties of the RCC with representatives of state structures and the public have been clarified. In the conditions of full-scale Russian aggression, the RCC took an active position in supporting the population of Ukraine and providing them with appropriate humanitarian aid.

Further studies of church history include research on the construction of Christian churches in the south of Ukraine.

Key words: Roman Catholic Church, Odesa, establishment, development, activity.

РОЗВИТОК РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ОДЕЩИНІ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Наталія Діанова

Доктор історичних наук,
професор
Південноукраїнський
національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 26,
м. Одеса, 65026, Україна
ORCID:
<https://orcid.org/0000-0003-0406-6907>
E-mail: ndianova777@ukr.net

Цитування: Діанова Н. Розвиток
Римо-католицької церкви на Одещині
(кінець ХХ – початок ХХІ ст.).
*Чорноморська минушина: записки
Відділу історії козацтва на півдні
України: зб. наук. праць / за ред.
В. А. Смолія. Одеса:
ФОП Бондаренко М.О., 2023.
Вип. 18. С. 86 – 93.*

Отримано: 30. 09. 2023

Анотація

Мета дослідження полягає у висвітленні основних аспектів розвитку Римо-католицької церкви (РКЦ) на Одещині в контексті її проблем та досягнень наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше запропоновано комплексне дослідження особливостей розвитку РКЦ на Одещині на тлі історичних подій кінця ХХ – початку ХХІ ст.

На основі архівних документів розглянуто основні етапи діяльності РКЦ на Одещині в зазначений період. З'ясовано, що перший етап на шляху відродження Церкви припав на 1990-ті роки. Його характерними особливостями стали повернення раніше конфіскованих радянською владою будівель католицьким громадам, їх реконструкція та відновлення. У цей період вдалося створити мережу релігійних громад, адаптованих до умов діяльності в площині поліконфесійного середовища. Вказано, що цей процес перебував під контролем Відділу у справах релігій, який діяв при Одеській обласній держадміністрації упродовж 1996 – 2005 рр.

Доведено, що другий етап розвитку РКЦ розпочався на початку ХХІ ст., що зумовлено приїздом в Україну Папи Римського Івана Павла II. Проаналізовано основні досягнення цього періоду: заснування нової Одесько-Сімферопольської дієцезії на чолі з єпископом Броніславом Бернацьким, зростання чисельності віруючих, активізація просвітницької та благодійницької роботи, діяльність, націлена на покращення міжконфесійних взаємин у регіоні. З'ясовано інтелектуальні та релігійні зв'язки РКЦ з представниками державних структур та громадськості. В умовах повномасштабної російської агресії РКЦ зайняла активну позицію підтримки населення України і надання йому відповідної гуманітарної допомоги.

Подальші студіювання церковної історії передбачають дослідження розбудови християнських храмів на півдні України.

Ключові слова: *Римо-католицька церква, Одещина, становлення, розвиток, діяльність.*

Наприкінці ХХ ст., після довгого періоду репресій і утисків з боку радянської влади, Римо-католицька церква в Українській державі отримала можливість для відродження та розвитку. Це зумовлено демократичними принципами релігійного життя в Україні, задекларованими в Законі «Про свободу совісті і релігійні організації» в 1991 р. На Одещині, де РКЦ була потужно представлена упродовж «довгого» ХІХ ст., вона отримала імпульс для активізації своєї діяльності.

Питання розвитку РКЦ на південноукраїнських землях розглядалися в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних авторів. Різних аспектів життя та розвитку РКЦ наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. торкалися в своїх працях: О. О. Баковецька [1], В. П. Ганзуленко [3], Д. Горун [4], А. Ющинський [16] та інші.

Однак, вказані автори розглядають різні аспекти діяльності РКЦ у хронологічних межах кінця XVIII до початку XX ст., що позбавляє їх належної наукової вартості для теми даної публікації. У сучасній історіографії бракує праць, що стосуються дослідження розвитку Римо-католицької церкви на Одещині наприкінці XX – початку XXI ст., що додає актуальності поданій статті.

Джерельну базу дослідження склали матеріали Державного архіву Одеської області, де міститься інформація про діяльність РКЦ на Одещині в зазначений період.

Основним науковим завданням публікації є виявлення специфіки становлення та розвитку РКЦ на Одещині на різних етапах її діяльності.

Перший етап, який тривав упродовж 1990-х років, став початком відродження Римо-католицької церкви на українських землях. Він ознаменований відновленням Папою Римським Іваном Павлом II (6 січня 1991 р.) діяльності Львівської архієпископії на чолі з архієпископом Мар'яном Яворським, яка з початку XV ст. була духовним центром католиків в Україні, та Кам'янець-Подільської дієцезії, до складу якої на той час входила й Одещина. Особливість цього етапу полягала в поверненні конфіскованих в радянський період релігійних будівель католицьким громадам та їх реконструкція. 9 серпня 1991 р. віруючим повернули приміщення Одеського кафедрального собору Успіння Пресвятої Діви Марії. Варто зазначити, що до процесу повернення храму значних зусиль доклав отець Тадеуш Хоппе, який з 1958 р. був католицьким священиком в Одесі.

У грудні 1993 р. католицькій общині Одеси вдалось повернути будинок священиків, який залишився після знищеного більшовиками храму св. Климента. Згодом там була відновлена каплиця св. Климента і розбудований монастир отців-паллотинців. У 1995 р. завдяки клопотанням монсеньора Хоппе католицька община храму Св. Петра отримала залу для катехізації та зборів парафіян [14].

На 1998 р. забезпеченість типовими культовими спорудами Римо-католицької церкви в Одеській області становила 62,5 % (для порівняння: УПЦ МП була забезпечена на 70 %, а УПЦ КП – лише на 25 %) [5, арк. 3]. На цей час в області діяло дев'ять релігійних організацій РКЦ, до яких входило вісім громад та один монастир, де перебувало три ченця. Крім них з'явилися ще групи віруючих у селах Петрівка, Волкове та Ониське Комінтерновського району. У власності РКЦ на Одещині були п'ять релігійних будівель, ще три – орендовано під молитовні. Богослужіння здійснювали шість священнослужителів, чотири з яких були поляками [6, арк. 22].

Попри дію в Україні Закону «Про свободу совісті і релігійні організації», який проголошував відокремлення Церкви від держави, держава контролювала релігійну діяльність завдяки спеціально створеним інституціям. Першою з них стала Рада в справах релігій, заснована у відповідності з постановою Кабінету Міністрів України в 1992 р. При обласних державних адміністраціях були створені Відділи в справах релігій, які мали забезпечувати зв'язки з різними релігійними організаціями та контролювати їх діяльність. Такий Відділ діяв упродовж 1996 – 2005 рр. при Одеській обласній держадміністрації (ОДА). Діяльність Відділу відображалась у його щорічних звітах.

Зокрема, у звіті за 1997 р. Відділ у справах релігій ОДА зазначав, що на території області спостерігається тенденція щодо утворення релігійних громад РКЦ у сільській місцевості, де розповсюджується не стільки римський, скільки польський етнокатолицизм, причому майже без урахування компактного проживання поляків. Ця стурбованість обґрунтовувалось тим, що на посади настоятелів сільських громад призначались польські ксьондзи, ігноруючи місцевих. Для прикладу наводився той

факт, що до самостійної роботи в громаді не допускався одесит В. Кривицький. Відзначалося, що «лише декілька років тому місцевий католицизм досяг високого європейського рівня і католицька церква Одеси була не лише багатонаціональною, але навіть міжнародною, збираючи на меси та проповіді студентів з різних країн світу, які навчалися в місті. Сьогодні Католицька церква в Одесі зникла, залишилися польські костьоли, що спричинено дискримінаційною кадровою політикою».

Не зважаючи на те, що Одеська обласна державна адміністрація прагнула стабілізації державно-церковних взаємин у регіоні й задекларувала рівне ставлення до усіх конфесій, упродовж 1990-х років цього не спостерігалось по відношенню до діяльності Римо-католицької церкви. Навіть утворення деякими керівниками районних громад, зокрема, ксьондзом Риндзеноком, різноманітних благодійницьких товариств, які мали на меті отримання гуманітарної допомоги з-за кордону, на той час розцінювалось органами місцевої влади як засіб залучення людей в релігійні громади РКЦ та отримання власної матеріальної вигоди. Вважалось, що інтереси сільських громад при цьому ігнорувались. Допомога, яка надходила по лінії місії «Карітас», не завжди використовувалась за прямим призначенням. До того ж вказувалось на незаконну діяльність польських черниць, попри попередження владних структур [5, арк. 6].

На початку XXI ст. розпочався другий етап розвитку РКЦ на Одещині. Його характерною особливістю стала активізація діяльності Церкви, зумовлена підготовкою до приїзду в Україну Папи Римського Івана Павла II. Його офіційна мета полягала в підтримці католиків у їхній вірі та допомозі в налагодженні дружніх відносин з іншими конфесіями в Україні. Проте митрополит Одесько-Балтської єпархії УПЦ МП Агафангел (Саввін) зайняв різко негативну позицію щодо приїзду Папи. Однак політика митрополита не відзначалась толерантністю й до діяльності інших (крім УПЦ МП) церковних громад, у тому числі й православних. Місцева ж влада, прагнучи стабілізації державно-церковних взаємин у регіоні, дотримувалась здебільшого толерантного ставлення до усіх конфесій.

Візит Папи сприяв зростанню чисельності католиків. Упродовж 2001 р. кількість католицьких релігійних організацій на Одещині зросла до 14-ти, а громад – до 10-ти. Їх обслуговували 10 священників, три з яких були іноземцями. В області діяло три монастирі, де перебувало 10 ченців [7, арк. 20].

4 травня 2002 р. відбулася важлива історична подія в церковному житті католиків півдня України – шляхом виокремлення із Кам'янецької дієцезії засновано нову – Одесько-Сімферопольську дієцезію на чолі з єпископом Броніславом Бернацьким. Вона охоплювала території Одеської, Кіровоградської, Миколаївської й Херсонської, областей та Автономної Республіки Крим. У цей же час відбулося повернення відновленому собору Успіння Пресвятої Діви Марії статусу кафедрального. Його настоятелем став Юзеф Павлюк, який розпочав активну діяльність по реставрації собору. Через рік до храму були повернуті його святині: ікона Пресвятої Богородиці, мармурова хрестильниця та 14 картин із зображенням Хресної Дороги, які довгий час зберігались в костелі св. Петра. Реставрація кафедрального собору тривала упродовж шести років і лише 24 серпня 2008 р., у день Незалежності України, відбулося його освячення, яке в присутності прелатів з України, Польщі, Білорусі та Молдови здійснив ксендз-кардинал, Краківський архієпископ Станіслав Дзівіш. Тоді ж були відкриті дві скульптурні фігури на фасаді собору – Папи Івана Павла II та Святого великомученика Мартина. Ця подія була висвітлена в місцевій пресі [13].

23 жовтня 2011 р., до собору були привезені мощі Папи Івана Павла II, які стали його важливою святинєю. Як повідомила прес-служба Одесько-Сімферопольської єпархії Римо-католицької церкви в Україні, мощі, які мали зберігатися в Одеському кафедральному храмі – це частинка тканини, просочена кров'ю Івана Павла II. Вони були вручені єпископу Броніславу Бернацькому колишнім секретарем Папи, Краківським архієпископом, кардиналом Станіславом Дзівішем [2].

Утворення Одесько-Сімферопольської дієцезії сприяло активізації діяльності РКЦ на Одещині. Насамперед це позначилось зростанням чисельності релігійних організацій. Якщо на 1 січня 2004 р. налічувалось 17 релігійних організацій, 11 релігійних громад і 12 священників (у тому числі два іноземця) [8, арк. 9], то на 1 травня 2005 р. ці показники дещо зросли і становили відповідно 21-у організацію, 15 громад і 14 священників. За цей час не змінилась лише кількість культових будівель, яких налічувалось лише шість. Чотири із них було передано у власність Церкви, одна надавалась для користування та ще одна була пристосована під молитовне приміщення [9, арк. 9].

У 2005 р. в Одеській обласній адміністрації відбулася певна трансформація, що мала відношення до релігійного життя в області. Зокрема, 22 серпня 2005 р. ліквідовано Відділ у справах релігій і утворено Управління в справах національностей та релігій, яке в свою чергу проіснувало до адміністративної реформи 2010-2011 рр. Уже 2 серпня 2011 р. утворено Відділ національностей та релігій управління культури і туризму ОДА. Згодом, постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2012 р. затверджено Положення про управління культури і туризму, національностей та релігій ОДА. Основні завдання Управління полягали насамперед у реалізації державної політики в зазначених сферах, дотримання законодавства щодо свободи віросповідання та гармонізації міжконфесійних відносин [10, арк. 1-3].

Управління надавало щорічний звіт про стан та тенденції розвитку релігійної ситуації та церковних відносин в Одеській області. Згідно даних цього документу на 1 січня 2015 р. в області серед християн найбільш потужно були представлені православні, які мали 764 релігійні організації та протестанти – 463 релігійні організації. До складу РКЦ у цей час входило 28 релігійних організацій, одне управління, 20 громад, 5 монастирів і 2 місії [11, арк. 2]. На цей період часу повернення колишньої церковної власності було майже завершено. Проте залишилось невирішеним питання передачі Одесько-Сімферопольській дієцезії РКЦ будівлі колишнього духовного училища, що знаходилась в Одесі на вул. Буніна, 23. Вперше воно розглядалось ще 27 вересня 2005 р. під час зустрічі голови ОДА В. Цушка з Апостольським нунцієм в Україні архієпископом Іваном Юркевичем та єпископом Одесько-Сімферопольської дієцезії РКЦ Броніславом Бернацьким. Тоді представники Ватикану висловили прохання про повернення приміщення, яке раніше належало Церкві, з метою відкриття там духовної семінарії для підготовки священників. Проте позитивної відповіді вони не отримали. З різкою критикою поширення впливу РКЦ виступив Священний Синод УПЦ МП та, зокрема, митрополит Одеський та Ізмаїльський Агафангел (Саввін). Він неодноразово заявляв про недопустимість католицької експансії та її загрозу для стабільності міжконфесійних відносин на півдні України [12]. Насправді зазначена проблема була пов'язана з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2011 р. «Про передачу цілісних майнових комплексів державних підприємств, установ та організацій до сфери управління Адміністрації державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації». Державне підприємство «Одеський науково-дослідний інститут зв'язку» передано до

сфери управління Адміністрації держспецзв'язку. Тож будівля попадала під дію Закону України «Про управління державної власності», згідно з яким не могла бути відчуженою. На повторне звернення ОДА до Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації було отримано відповідь, де зазначалось, що згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 28 листопада 2012 р. Державне підприємство «Одеський науково-дослідний інститут зв'язку» внесено до реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави. Тож вирішення проблеми про передачу будівлі РКЦ на обласному рівні було просто неможливим [11, арк. 3 – 4].

На початку XXI ст. спостерігалась активна діяльність РКЦ, націлена на покращення міжконфесійних взаємин у регіоні. Свідченням є низка заходів, проведених Церквою. Зокрема, в січні 2014 р., за ініціативою єпископа Б. Бернацького в Одесі відбулася спільна молитва «За мир і єдність християн», яку здійснили священнослужителі РКЦ, УПЦ КП, УГКЦ та протестантських церков. Місцева влада співпрацювала з керівниками релігійних організацій з метою збереження міжконфесійного клімату та своєчасного врегулювання нагальних проблем. 23 травня 2014 р. на Соборній площі Одеси відбулася спільна молитва представників релігійних конфесій Одещини, в тому числі й РКЦ, з метою об'єднання зусиль у запобіганні насильства, беззаконня та недопущення агресії; консолідації населення навколо основних загальнолюдських цінностей, ідей миру і єдності, незалежно від національної приналежності та віросповідання, що є основним історичним маркером жителів Одеського регіону [11, арк. 10].

Одним із прикладів інтелектуальної співпраці РКЦ з науковою елітою Одеси стала наукова конференція, присвячена історії розвитку Римо-католицької церкви на Одещині, яка відбулася 7 січня 2017 р. в Одеському кафедральному соборі Успіння Пресвятої Діви Марії. Вона була проведена за ініціативою настоятеля храму Юзефа Павлюка спільно з викладачами історичного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

У контексті просвітницької роботи РКЦ приділяла вагому роль діяльності молодіжного селезіанського центру «Дон Боско», організованому Одесько-Сімферопольською дієцезією РКЦ в Одесі для дітей та підлітків, 90 % з яких складали католики. Після шкільних занять при центрі щоденно по 2 год. працювали гуртки для дітей та підлітків віком від 7 до 14 років. Увечері відкривалось молодіжне кафе, де знаходився дискусійний клуб та відбувалися молитовні зустрічі. Там можна було гарно провести час, розважитись, познайомитись з християнським відпочинком.

Благодійний фонд «Дон Боско» здійснював діяльність в інтересах дітей та молоді, а також осіб, які потребують допомоги. Серед основних напрямів діяльності фонду варто вказати: співпрацю з одеським слідчим ізолятором з метою покращення фізичного та психоемоційного стану молоді та жінок, які перебували в місцях позбавлення волі; розвиток інституту волонтерства в Одесі та Україні; функціонування пункту допомоги «Spes» (збір одягу, іграшок, предметів гігієни для дитячих будинків, інтернатів та будинків для літніх людей та бездомних); створення умов для проведення молодіжного дозвілля, що є альтернативою негативного впливу оточуючого середовища; соціальної та медичної допомоги; сприяння в працевлаштуванні, адресної матеріальної допомоги тощо. РКЦ також здійснювала роботу з безпритульними дітьми, співпрацюючи при цьому із службою у справах неповнолітніх облдержадміністрації [11, арк. 6, 12].

Варто відзначити благодійну діяльність Церкви, яка здійснювалась завдяки місії «Карітас-Спес-Одеса». Вона полягала в наданні благодійної допомоги громадянам,

організаціям та установам, співпраці з молодіжними та спортивними організаціями тощо. У 2014 р. Місією надано допомогу: медикаментами на суму 119 000 грн., продуктовими наборами – на 419 000 грн., миючими засобами – на 51 000 грн., одягом – на 352 000 грн., дитячими подарунковими наборами – на 39 000 грн. До того ж 47 600 грн. було надано в якості адресної допомоги потерпілим від торгівлі людьми та 450 000 грн. витрачено на оренду житла вимушеним переселенцям із зони АТО [11, арк. 7, 14].

У лютому 2019 р. відбулися зміни в керівництві Одесько-Сімферопольської дієцезії. Після 17 років плідної роботи єпископ Броніслав Бернацький попросив про відставку. Папа Франциск прийняв його зречення й призначив єпископом коад'ютором дієцезії Станіслава Широкоградюка. РКЦ продовжила політику співпраці з іншими християнськими церквами Одеси.

Початок широкомасштабної російської війни в Україні поставив під загрозу життя і діяльність усіх інституцій в регіоні, в тому числі й РКЦ. Папа Франциск зайняв миротворчу позицію, яка упродовж 2022-2023 рр. зазнала певної еволюції, проте на даному етапі ще не привела до позитивних наслідків. Восени 2022 р. Римо-католицька церква заявила про засудження війни, розв'язаної Путіним в Україні та розпочала допомогу українському народу. Зокрема, відбувалося декілька місій солідарності кардинала Конрада Краєвського, упродовж яких він відвідав і Одесу. Кардинал передав українському народу духовну підтримку й благословення Папи та гуманітарну допомогу [15].

При парафіях Одещини засновано гуманітарні центри для допомоги усім потребуючим та переселенцям, які постраждали від військових дій російських агресорів.

Отже, упродовж зазначеного періоду РКЦ на Одещині пройшла етап відродження та поступового подальшого розвитку. Характерною рисою кінця ХХ ст. став процес повернення церковних будівель католицьким парафіям, конфіскованих свого часу радянською владою, та їх реконструкція. Цьому сприяв Відділ у справах релігій, що діяв при ОДА. На початку ХХІ ст. розпочалося піднесення та активізація діяльності Церкви, що зумовлено приїздом в Україну Папи Римського Івана Павла II та заснуванням Одесько-Сімферопольської дієцезії. Наслідком стало зростання чисельності віруючих в Одеському регіоні, активізація інтелектуальних зв'язків із громадськістю та благодійницької роботи. Діяльність РКЦ була також спрямована на покращення міжконфесійних взаємин у регіоні. Церква засудила війну, розв'язану путінським режимом в Україні, й розпочала духовну підтримку й гуманітарну допомогу українському народу.

Джерела та література:

1. Баковецька О. О. Римо-католицька церква в Україні в кінці XVIII – XIX ст. Миколаїв : Іліон, 2015. 360 с.
2. В Одесский собор привезли мощи Папы Иоанна Павла II. URL: <https://www.korrespondent.net/ukraine/events/1275362-v-odesskij-sobor-privezli-moshchi-papy-ioanna-pavla-ii>. (дата звернення: 07.09.2023).
3. Ганзуленко В. П. Римо-католицькі громади Півдня України (кінець XIX – початок ХХ ст.): соціальний аспект. *Південний архів*. Сер.: Історичні науки. 2008. Вип. 28-29. С. 279-287.
4. Горун Д. О. Польська громада Одеси у XIX – початку ХХ ст.: коротка характеристика етапів розвитку. *Записки історичного факультету ОНУ*. Одеса, 2003. Вип.13. С.72-85.
5. ДАОО. Ф. 8197. Оп. 1. Спр. 6.
6. ДАОО. Ф. 8197. Оп. 1. Спр. 8.

7. ДАОО. Ф. 8197. Оп. 1. Спр. 13.
8. ДАОО. Ф. 8197. Оп. 1. Спр. 15.
9. ДАОО. Ф. 8197. Оп. 1. Спр. 16.
10. ДАОО. Ф. Р-6712. Оп. 4. Спр. 1.
11. ДАОО. Ф. Р-6712. Оп. 4. Спр. 46.

12. Заявление Пресс-службы Одесской епархии Украинской Православной Церкви по поводу возможного открытия в Одессе католической семинарии. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/52088.html>. (дата звернення: 07.09.2023).

13. Левчук В. Освящен Свято-Успенский костел. *Вечерняя Одесса*. 28 августа. 2008 г.

14. Они оставили след в истории Одессы. Одесский биографический справочник. Хоппе Тадеуш (1913 – 2003) – прелат. URL: <http://odessa-memory.info/>. (дата звернення: 07.09.2023).

15. Папський посланець кардинал Краєвський зустрине Різдво в Києві URL: <https://www.vaticannews.va/uk/vatican-city/news/2022-12/krajewskyj-zustrine-rizdvo-v-kyuevi.html>. (дата звернення: 07.09.2023).

16. Ющинський А. Діяльність Благодійного римсько-католицького товариства в Одесі на зламі XIX – XX століть у дзеркалі звітно-фінансової документації. *Гілея*. Київ, 2016. Вип. 104. С. 26 – 32.

References:

1. Bakovets'ka, O.O. (2015). *Rymo-katolyts'ka tserkva v Ukraini v kintsi XVIII – XIX stolitti*. Mykolaiv. [in Ukrainian].

2. V Odesskiy sobor privezli moschi Papyi Ioanna Pavla II. URL: <https://www.korrespondent.net/ukraine/events/1275362-v-odesskiy-sobor-privezli-moshchi-papy-ioanna-pavla-ii>. (Accessed 07 September 2023). [in Russian].

3. Hanzulenko, V.P. (2008). Rymo-katolyts'ki hromady Pivdnia Ukrainy (kinets' XIX – pochatok XX st.): sotsial'nyj aspekt. *Pivdennyj arkhiv. Ser.: Istorychni nauky*. Vyp. 28-29. S. 279 – 287. (Accessed 07 September 2023). [in Ukrainian].

4. Horun, D.O. (2003). Pol's'ka hromada Odesy u XIX – pochatku XX st.: korotka kharakterystyka etapiv rozvytku. *Zapysky istorychnoho fakul'tetu ONU. Odesa*. Vyp.13. S. 72 – 85. [in Ukrainian].

5. ДАОО. Ф. 8197. Оп. 1. Спр. 6.

6. ДАОО. Ф. 8197. Оп. 1. Спр. 8.

7. ДАОО. Ф. 8197. Оп. 1. Спр. 13.

8. ДАОО. Ф. 8197. Оп. 1. Спр. 15.

9. ДАОО. Ф. 8197. Оп. 1. Спр. 16.

10. ДАОО. Ф. Р-6712. Оп. 4. Спр. 1.

11. ДАОО. Ф. Р-6712. Оп. 4. Спр. 46.

12. Zayavlenie Press-sluzhbyi Odesskoy eparhii Ukrainskoy Pravoslavnoy Tserkvi po povodu vozmozhnogo otkryitiya v Odesse katolicheskoy seminarii. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/52088.html>. (Accessed 07 September 2023). [in Russian].

13. Levchuk, V. (2008). Osvyashhen Svyato-Uspenskij kostel. *Vechernyaya Odessa*. 28 avgusta 2008 g. [in Ukrainian].

14. Oni ostavili sled v istorii Odessyi. Odesskiy biograficheskij spravochnik. Hoppe Tadeush (1913 – 2003) – prelat. URL: <http://odessa-memory.info/>. (Accessed 07 September 2023). [in Russian].

15. Paps'kyu poslanets' kardynal Krayevs'kyu zustrine Rizdvo v Kyuevi. URL: <https://www.vaticannews.va/uk/vatican-city/news/2022-12/krajewskyj-zustrine-rizdvo-v-kyuevi.html>. (Accessed 07 September 2023). [in Ukrainian].

16. Yuschyns'kyj, A. (2016). Diial'nist' Blahodijnoho rym's'ko-katolyts'koho tovarystva v Odesi na zlami XIX – XX stolit' u dzerkali zvitno-finansovoi dokumentatsii. *Hileia*. Kyiv, Vyp. 104. S. 26 – 32. [in Ukrainian]